

Ведмідь бурий (*Ursus arctos*) в умовах Ужанського національного парку: моніторинг та збереження

Неля Коваль, Василь Шеверя

Ужанський національний природний парк (Великий Березний, Україна)
Email: nelya.kowal@gmail.com; vasilsevera927@gmail.com
0000-0003-2786-1276; 0009-0008-8955-964X

KOVAL, N., V. SHEVERIA. The brown bear (*Ursus arctos*) in the Uzhanskyi National Park: monitoring and conservation. — The results of monitoring of the brown bear population within the Uzhanskyi National Nature Park from 2001 to 2025 are summarised. Studies revealed that the local population of this large carnivore consists of 11–12 individuals. Population dynamics, distribution patterns, and behavioural traits of the species in the park are analysed, as well as the effectiveness of various survey—winter tracking, camera traps, SMART monitoring, and genetic sampling. The key role of the Novostuzhytsia department of the park as a core bear habitat was revealed. Factors contributing to conflicts between humans and carnivores are discussed, and important measures for species conservation are outlined, including environmental education and combating poaching. Emphasis is placed on the importance of cross-border cooperation for the conservation of this local bear population.

Вступ

Закарпаття є осередком найчисельнішої в Україні популяції ведмеда бурого (*Ursus arctos* Linnaeus, 1758). Згідно з офіційними даними, отриманими від мисливських господарств і природоохоронних територій, у 2019 р. тут налічували 132 особини, тоді як в Україні загалом у тому самому році обліковували 375 особин [Cherepanyn *et al.* 2023].

На Закарпатті ведмідь бурий має два основні осередки поширення: біля польсько-словацького кордону — західний осередок і східний — біля румунського кордону [Дикий *et al.* 2015]. У його західній частині територія Ужанського НПП стала ключовою для збереження та розселення цього хижка, що забезпечено високим охоронним статусом цієї території і з'єднаністю з популяціями сусідніх Польщі та Словаччини [Коваль *et al.* 2022].

Українська частка загальнокарпатських популяцій хижаків катастрофічно зменшилася і значно менша від часток у сусідів — Польщі і Словаччини, що ще більше підкреслює значимість транскордонної території Ужанського НПП для існування різних просторових угруповань [Дикий *et al.* 2015]. Особливу увагу в Парку надають моніторингу рідкісних видів ссавців, зокрема ведмеда бурого. Такий моніторинг включає спостереження за станом його

популяції: чисельністю, статевую структурою, шляхами міграцій, особливостями біології і екології, адаптацією до змінених біотопів.

З історії сучасних досліджень важливо відмітити, що при виконанні проєкту з моніторингу популяції ведмеда бурого (*Ursus arctos*) у північно-західній частині Українських Карпат на території Ужанського НПП (Звіт С. Кудренко у «Літописі природи» за 2021 р.) та досліджень за проєктом «Життя великим хижакам Європи» [Kubala *et al.* 2023] проводили збір генетичного матеріалу: шерсті та екскрементів.

Мета роботи — узагальнити результати моніторингових досліджень ведмеда бурого за весь період існування Ужанського НПП, якими методами проводились дослідження та виділити проблеми охорони виду.

Матеріали і методи

Моніторингові дослідження ведмеда бурого на території Парку розпочато в 2003 р. М. Шквирею, яка впроваджувала «Програму моніторингу ведмеда бурого»¹ і впродовж наступних 10 років разом з Є. Яковлевим вивчали екологію цього виду і його просторовий розподіл в умовах Парку. Спільно з ними у 2013 р. розпочато апробацію фотопасток для моніторингу ведмеда [Коваль & Шеверя 2025]. Цей метод є високовартісним і потребує навичок, та це не завадило йому стати одним з найефективнішим для моніторингу ссавців. Адже така систематична зйомка у певному регіоні за допомогою автоматичної фотокамери дозволяє вивчати екстер'єр і популяційну структуру деяких видів без прямого переслідування тварин [Гашак 2008].

Вже з 2022 р. фотопастки стали важливим інструментом для виконання моніторингових проєктів² [Коваль & Шеверя 2025], а з грудня 2024 р. за підтримки WWF автори розпочали моніторингові дослідження рисі євразійської на транскордонній території, де також використовується методика встановлення фотопасток і супутньо збирається інформація про всі види тварин, які фіксують фотопастки [ibid.].

До 2025 р. ми реєстрували ведмеда фотопастками тільки в Новостужичкому відділенні, а під час виконання даного проєкту його вдалося зафіксувати також у Лубнянському і Ужоцькому відділеннях. Пастки встановлювали в лісових біотопах, переважно в місцях, перспективних для фауни, але віддалених від населених пунктів, щоб уникнути крадіжки обладнання.

У цій публікації узагальнено результати досліджень авторів, як власних, так і спільних з науковцями з інших наукових установ, спостереження інспекторів відділень Парку протягом 2001–2025 рр. [Коваль & Башта 2012; Дикий

¹ Результати не публікувалися у фахових виданнях, проте були представлені на конференції «Основи управління біосферними резерватами в Україні» (с. Ужок, жовтень 2014 р.).

² Це автори здійснювали у співпраці з Франкфуртським зоологічним товариством в рамках проєктів «Зимовий моніторинг великих хижих ссавців» і «Літній моніторинг ссавців».

et al. 2015; Коваль *et al.* 2022; Коваль 2024; Коваль & Шеверя 2025]; використано й дані з літератури [Крічфалушій *et al.* 2001; Стойко 2008].

Статистичні дані щодо чисельності виду формуються на основі щорічних обліків за слідами на снігу [Бондаренко 1989], які проводять фахівці відділу охорони, науковці та працівники всіх відділень. На основі цих даних створюють «Зведену відомість обліку фауни». Цей метод має недолік — одну і ту ж особину можуть обліковувати декілька разів на різних територіях. Тому враховуються також дані опитувань інспекторів і результати цілорічних маршрутних обстежень, під час яких були виявлені сліди життєдіяльності ведмедя — відбитки лап на ґрунті, маркувальні задири на деревах, послід, шерсть, залишки жертв (рис. 1). Під час таких обліків відмічають барлоги та місця переходів хижака.

Інспектори природоохоронних відділень також записують таку інформацію у картки спостережень, дані з яких наукові співробітники заносять до «Літопису природи» та до бази даних. Важливим інструментом для фіксації спостережень ведмедя і слідів його життєдіяльності стала програма SMART, яку використовують автори з 2022 р. [Коваль & Шеверя 2025].

Результати та їх обговорення

Чисельність і розподіл по території

Ведмідь постійно перебуває лише на території Новостужицького відділення, де виявлено його барлоги, які тварини використовують для зимового сну або народження і вигодовування потомства. Територію інших відділень хижак використовує переважно для сезонних переходів в пошуках корму. Останні роки його сліди все частіше стали помічати взимку в Ужоцькому та Лубнянському відділеннях, неподалік з польським кордоном. Раніше сліди його перебування тут відмічали переважно влітку на ділянках ягідників.

Дані про чисельність ведмедя за останні п'ять років за результатами зимових обліків наведено у таблиці 1.

a

b

Рис. 1. Реєстрації ведмедя на території Ужанського НПП за слідами життєдіяльності: a — задири на дереві на території Новостужицького відділення, липень 2023 р. (фото Н. Коваль); b — сліди на снігу на території Ужоцького ПНДВ, березень 2025 р. (фото В. Петруня).

Таблиця 1. Чисельність ведмедя бурого на території Ужанського НПП за 2021–2025 роки (за результатами зимових обліків)

Природоохоронні відділення	Площа, га	Кількість особин				
		2021	2022	2023	2024	2025
Костринське	2535,8	2	—	—	—	—
Жорнавське	2471,6	1	—	—	—	1
Новостужицьке	4582,7	10	8	8	8	8
Лубнянське	2637,7	—	—	—	—	2
Ужоцьке	2676,8	2	—	1	—	—
Разом	14904,6	15	8	9	8	11

Кількість виявлених слідів життєдіяльності ведмедя засобами програми SMART за роками: 2022 — 24, 2023 — 10, 2024 — 9, 2025 — 21 факт.

З потеплінням клімату ведмідь менше перебуває у сплячці взимку і в пошуках поживи здійснює значніші переходи. За повідомленнями місцевих жителів сіл Княгиня, Стричава і Стужиця, ведмедя час від часу помічають у закинутих колгоспних садах восени, коли досягають сливи і яблука, куди він періодично навідується, щоб харчуватись плодами.

Восени 2021 р. місцевий житель спостерігав в околицях с. Княгиня ведмеже сімейство: самку і двох ведмежат: цьогорічку і старшого, щонайменше двоохрічного, які в прямому розумінні «пасли» молоду траву на сінокісній луці (рис. 2, *a*). За усним повідомленням прикордонників, впродовж літа-осені цього ж року вони регулярно спостерігали ведмедицю з однорічним ведмежатом в лісовому масиві та на гірських луках у підніжжя хребта Стінка, який розділяє територію України і Словаччини. Луки тут вкриті чорничником, а узлісся — малиною і ожиною, що створює сприятливі умови для проживання ведмежої родини.

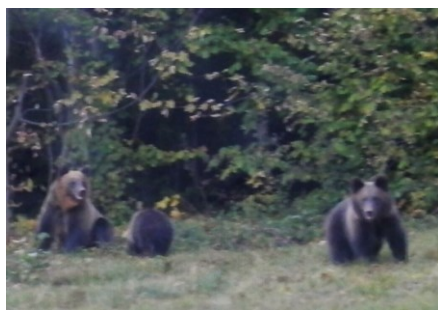

Рис. 2. Спостереження груп ведмедя на території Парку: *a* — сімейство ведмедів на луці в околицях с. Княгиня, жовтень 2021, фото від місцевого жителя; *b* — ведмедиця у телеметричному ошейнику з малятами на прикордонній території, листопад 2024 р., фото від прикордонників.

У весняний період неподалік населених пунктів (села Ставне, Стужиця, Луг, Загорб), неодноразово помічали розбиті ведмедем мурашники на луках, які колись викошували і тепер на них випасають худобу.

Індивідуальні ділянки дорослих особин ведмедя охоплюють ділянки одночасно території України і Словаччини на південно-західному прикордонні та України та Польщі — на північно-західному.

У прикордонних лісових масивах Новостужицького, Ужоцького, Лубнянського і Костринського відділень Парку сформувалися екокоридори, що об'єднують локалітети існування ведмедя в заповідних масивах трьох країн і сприяють його розселенню, розмноженню та обміну особинами.

Факт фотофіксації прикордонниками ведмедиці у телеметричному ошийнику, з двома ведмежатами, які прямували вздовж польсько-українського кордону (рис. 2, *b*) свідчить, що прикордонні території використовуються не тільки самцями, а й самками з потомством, що в майбутньому сприятиме розселенню цього виду по обидві сторони кордону.

Реєстр знахідок ведмедя в Парку

Реєстрації 2022 р.:

22.04.2022, Ужанський НПП, околиці с. Ставне, сліди 1 ос. на лісовій дорозі у ялицево-буковому лісі (Н. Коваль); 13.09.2022, Ужанський НПП, околиці с. Жорнава; сліди 1 ос. на лісовій дорозі у буковому лісі (Н. Коваль); 24.11.2022, Ужанський НПП, околиці с. Стужиця, слід на лісовій дорозі у буковому лісі (Н. Коваль); 30.11.2022, Ужанський НПП, ок. с. Стужиця, сліди 1 ос. на звириній стежці (Н. Коваль); 21.12.2022, Ужанський НПП, околиці с. Костринська Ростока, сліди 1 ос. на лісовій дорозі в буковому лісі (Н. Коваль).

Реєстрації 2023 р.:

05.03.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, ур. Каменистий, слід в буковому лісі (інспектор В. Генюта); 08.03.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, урочище Кичери, слід в буковому лісі (інспектор В. Генюта); 22.03.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке відділення, урочище Заломи, слід у буково-ялицевому лісі (інспектор В. Генюта); 30.03.2023, Ужанський НПП, околиці с. Стужиця, слід на лісовій дорозі у буковому лісі (Н. Коваль); 04.04.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, слід на лісовій дорозі в буковому лісі (Н. Коваль); 19.04.2023, Ужанський НПП, околиці с. Стужиця, слід на лісовій дорозі у буковому лісі (Н. Коваль); 03.05.2023, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, кв.11, в. 9, барліг (Н. Коваль).

Реєстрації 2024 р.:

30.05.2024, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, сліди ведмедиці з ведмежам на лісовій дорозі в буково-ялицевому лісі (Н. Коваль); 11.0.2024, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, задири ведмедя на старому буці серед лісу (Н. Ко-

валь); 29.07.2024, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, сліди ведмедиці з ведмежат на лісовій дорозі в змішаному лісі (Н. Коваль); 06.09.2024, Ужанський НПП.

Реєстрації 2025 р.:

28.01.2025, Ужанський НПП, Ужоцьке ПНДВ, сліди 1 ос. на лісовій дорозі (інспектор ПНДВ, В. Петрунь); 29.01.2025, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, сліди 1 ос. на переході в буковому лісі (Н. Коваль); 14.03.2025, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, переході в буковому лісі (Н. Коваль); 14.03.2025, Ужанський НПП, Новостужицьке ПНДВ, барліг з ведмедицею і двома ведмежатами (інспектор О. Лешанич).

Відомості про барлоги

У березні 2025 р. інспектори Новостужицького ПНДВ виявили барліг, в якому перебувало двоє ведмежат півторамісячного віку. Самка збудувала його під коренем свіжоповаленої ялиці. Дно лігва добре вистелене ялиновими гілками (рис. 3). Відомі ще дві барлоги в цьому ж відділенні:

- 1) під горою Кременець на висоті 910 м у дуплі старої ялиці;
- 2) в урочищі Каменистий на висоті 818 м у дуплі старої липи.

Зі слів працівників Жорнавського відділення вони нібито бачили барліг на своїй території у 2021 р., але не надали точних даних. Нами виявлено сліди перебування ведмедиці з малям 06.09.2024 під горою Голаня у цьому ж відділенні, де вони харчувалися безхребетними, розбиваючи старі, повалені стовбури дерев.

Реєстрації ведмеда на фотопастках

Результати реєстрації ведмеда фотопастками за період 2023–2025 рр. представлено в табл. 2. Загалом за 2023–2025 рр. було 18 реєстрацій ведмеда, з яких три — у зимовий період, три — весною, 12 — влітку.

a

b

Рис. 3. Знахідка барлогу ведмеда на території Ужанського НПП: a — барліг на території Новостужицького ПНДВ; b — ведмежата в тому барлозі; березень 2025 р., фото О. Лешанича.

Таблиця 2. Реєстрація ведмедя бурого фотопастками за 2023–2025 роки на території Ужанського НПП (хронологічний порядок)

Місце реєстрації	Дата	Час	Особин	Біотоп
Новостужицьке ПНДВ	03.02.2023	08:11	1	буково-ялицевий ліс
Новостужицьке ПНДВ	17.02.2023	14:14	1	буково-ялицевий ліс
Новостужицьке ПНДВ	19.04.2023	11:07	2	буково-ялицевий ліс
Новостужицьке ПНДВ	13.08.2023	14:14	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	19.07.2024	21:08	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	20.07.2024	05:46	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	02.08.2024	6:59	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	12.08.2024	8:00	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	19.07.2024	19:51	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	20.07.2024	5:46	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	22.07.2024	6:18	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	02.08.2024	6:59	1	буковий ліс
Новостужицьке ПНДВ	12.08.2024	8:00	1	буковий ліс
Лубнянське ПНДВ	31.12.2024	12:33	1	хребет букового лісу
Новостужицьке ПНДВ	01.03.2025	19:20	1	підгодівельний майданчик
Новостужицьке ПНДВ	08.03.2025	23:12	1	підгодівельний майданчик
Новостужицьке ПНДВ	21.05.2025	5:12	1	підніжжя хребта, узлісся
Ужоцьке ПНДВ	14.06.2025	14:07	1	узлісся букового лісу

Серед цих 18 реєстрацій три були в зимовий період, три — весною, 12 — влітку. З них 16 реєстрацій припадають на територію Новостужицького відділення, по одній — на Лубнянське і Ужоцьке відділення (рис. 4).

Збереження ведмедя бурого на території Парку

Значну увагу у дослідженнях найбільшого хижого ссавця приділяли особливостям конфлікту людина-хижак на території Ужанського НПП та прилеглих територіях. Серед факторів, які формують конфлікт ведмедя з людиною виділили: випадкові зустрічі місцевого населення з хижакom під час перебування в лісовому масиві, на ягідниках, на випасах та випадкові зустрічі озброєних прикордонників під час патрулювань [Дикий *et al.* 2015].

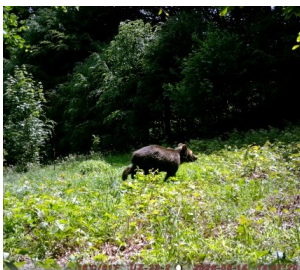
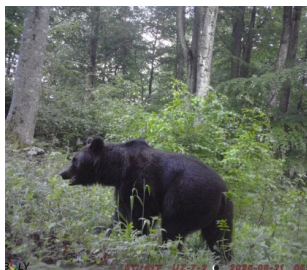

Рис. 4. Реєстрації ведмедів на фотопастках у Новостужицькому (05.2025) й Ужоцькому (06.2025) відділеннях.

У 2013 р. в Парку проведено окреме дослідження випадків шкоди, спричиненої ведмедями (звіт К. Б. Леона в «Літописі природи» за 2014 р.). Аналізували потреби компенсацій за шкоду, спричинену ведмедем. Відповідно до результатів опитування населення, яке проживає на території Парку і прилеглій території, за період 2008–2013 рр. в середньому зареєстровано 5 випадків шкоди господарству, зокрема свійській худобі. Майже 60 % респондентів вважали, що ведмідь є мисливським видом, і лише 28 % респондентів знали, що програми компенсації збитків не існує.

Серед заходів охорони ведмедя на території Парку важливим є створення дослідницьких полігонів; наповнення первинної бази даних про знахідки, щорічне оцінювання якості угідь; створення охоронних зон у місцях його мешкання, боротьба з браконьерством та екопросвітницька робота.

Висновки

Починаючи з 2003 р., на території Ужанського НПП триває моніторинг популяції ведмедя бурого. За даними щорічних обліків чисельність даного виду на сьогодні становить біля 11–12 особин.

Ведмедя регулярно реєструють тільки в Новостужицькому відділенні, на території якого відмічені барлоги і самки з малятами. Територію інших відділень він використовує для сезонних переходів в пошуках корму.

На прикордонних територіях уздовж кордону України з Польщею і Словаччиною існують екокоридори, які стали важливими місцями обміну особинами та розселенням хижаків.

Відчутної шкоди господарствам на території Парку ведмідь не завдає, і у зв'язку з суворим охоронним режимом території Парку в ньому не зафіксовано випадків браконьерського полювання на вид.

Подяки

Щиро дякуємо працівникам служби охорони, наукового відділу Ужанського НПП за збір даних про ведмедя бурого; колегам М. Шквирі, Є. Яковлеву, К.-Б. Леону, І. Дикому, Р. Черепанину за допомогу у зборі інформації про ведмедя. Автори вдячні Франкфуртському зоологічному товариству та громадській організації WWF-Україна за надання методичної, технічної і фінансової підтримки. Дякуємо редактору видання І. Загороднюку за допомогу у редагуванні тексту.

Дослідження проведено в рамках виконання програми «Літопису природи» Ужанського НПП за розділом «Тваринний світ» та проєкту «Підтримка природно-заповідних територій в Україні», що фінансується урядом Німеччини за сприяння Франкфуртського зоологічного товариства, а також транскордонного проєкту «Підтримка співіснування та збереження великих хижих тварин в Карпатах».

Література

- Бондаренко, В. Д., І. В. Делеган, І. П. Соловій, М. П. Рудишин. 1989. *Облік диких тварин. Практичні рекомендації*. Львів, 1–65.
- Гащак, С. 2008. Про досвід автоматичного фотографування диких тварин у Чорнобильській зоні. В кн.: *Раритетна теріофауна та її охорона*. Луганськ, 28–36. (Серія: Праці Теріологічної школи; Вип. 9).
- Дикий, І., М. Шквиря, П. Хоєцький, [et al.]. 2015. *Ведмідь бурий (Ursus arctos): проблеми збереження та дослідження популяції в Україні*. ТОВ «СІК ГРУП Україна», Київ, 15–73.
- Коваль Н. П., А. Т. Башта. 2012. Раритетні види ссавців на території Ужанського національного природного парку. В кн.: *Теріофауна заповідних територій та збереження ссавців*. Гола пристань, 26. (Серія: Novitates Teriologicae; Pars 8).
- Коваль, Н., А. Т. Башта, М. Шквиря, Є. Яковлев. 2022. Основні аспекти досліджень та збереження теріофауни Ужанського національного природного парку. В кн.: *Роль природнозаповідних територій у збереженні природних і етнокультурних цінностей [...] Ужанський НПП*. Великий Березний, 115–119. [URL](#)
- Коваль, Н., В. Шеверя. 2025. Великі хижі ссавці в Ужанському національному природному парку: реєстрація, облік та моніторинг. *Novitates Theriologicae*, **17**: 80–87. [CrossRef](#)
- Крічфалушій, В. В., І. Ю. Іванега, О. Є. Луговой. 2001. *Ужанський національний природний парк*. Приватна друкарня Романа ПОВЧ, Ужгород, 1–113.
- Стойко, С. М. (ред.). 2008. *Ужанський національний природний парк. Поліфункціональне значення*. 2-е вид. Львів, 1–306.
- Cherepanyn, R. M., B. I. Vykhov, A.P. Biatov, [et al.]. 2023. Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissia. *Biosystems Diversity*, **31** (1): 10–19. [CrossRef](#)
- Kubala, J., N. F. Guimaraes, R. Cherepanyn, [et al.]. 2023. *Status report on existing large carnivore population data and information in pilot areas. Technical report*. Zvolen, 1–40. [URL](#)

Резюме

КОВАЛЬ, Н., В. ШЕВЕРЯ. Ведмідь бурий (*Ursus arctos*) в умовах Ужанського національного парку: моніторинг та збереження. — У публікації узагальнено результати моніторингу популяції ведмеда бурого на території Ужанського національного природного парку за 2001–2025 рр. За результатами досліджень встановлено, що популяція найбільшого хижого ссавця становить 11–12 особин. Проаналізовано динаміку чисельності виду, особливості поширення і поведінки виду на території Парку та ефективність різних методів досліджень — зимових обліків, фотопасток, SMART-моніторингу, збору генетичних зразків. Встановлено ключову роль Новостужицького відділення, як осередку постійного мешкання виду. Обговорено фактори конфлікту «людина-хижак» і заходи, що важливі для збереження виду, включаючи просвіту та боротьбу з браконьерством. Показано значенні трансграничної співпраці для збереження популяції ведмеда.